

„ÉJT S NAPPALT LOVON TÖLTÖTTÉK...” – A KORA NÉPVÁNDORLÁS KORI LÓSZERSZÁMOK VIZSGÁLATA A KELETI LELETANYAG TÜKRÉBEN

PIROS RÉKA ÁGNES*

Absztrakt: A késő császárkorból és kora népvándorlás korból származó lószerszámokat általában csak egy adott lelőhely publikálásánál ismertetik, illetve korszakolják. Érdekes azonban ezeket a tárgyakat együtt elemezni, mivel sok mindent elárulhatnak az összehasonlítás során. Az analógiáik felkutatásával bizonyossá válhat, mely területeken keresztül érkeztek a leletek a Kárpát-medencébe, illetve milyen hatások érhatték őket. Feltűnő, hogy a tárgytipusok zöme keleti területekről származtatható. Az analógiák alapos vizsgálata fontos lehet a népek vándorlásának, a kereskedelemnek és az egymásra hatásnak az alaposabb megismeréséhez.

Kulcsszavak: Kárpát-medence, késő császárkor, hun kor, lószerszámzat

BEVEZETÉS: A TÁRGYAK KORSZAKOLÁSÁNAK PROBLEMATIKÁJA

Az írott források és a leletek segítségével megállapítható, mennyire fontos szerepet töltek be a lovak az egyes nomád népek életében.¹ A nemesfém veretekkel és csüngőkkel felékesített hátságok felszerelése rang- és korszakjelző. Az általam megvizsgált 16 késő császárkori, valamint kora népvándorlás kori lelet/leletegyüttes fontos adatokkal szolgál a különböző népek szállásterületével, a népesség származásbeli összetételével és a divattal kapcsolatban. A régóta ismert hun kori vezérelteken kívül (pl. Szeged-Nagyszéksós) kiterjesztettem kutatásomat a késő császárkori és az újonnan előkerült lószerszámokra. Ezek alapján kirajzolódott egy olyan statisztika, amely merőben megváltoztathatja a kutatás hozzáállását a tárgyak keleti eredetéhez. Az eltemetett lószerszámok technikai és formai szempontból eltérőek lehetnek, s ez választ adhat a származás, illetve a keltezés kérdése-

re. Az egyes tárgytipusok hiánya vagy megléte szintén nagy jelentőséggel bírhat.

A leletanyag alapos megfigyelése során feltűnik, hogy némely tárgy szoros kapcsolatot mutat a Belső-Ázsiából, illetve az iráni területekről származó népekkel. Ugyanakkor felfedezhető az antikvitás és a germán Sösdala-stílus jelenléte is. Mindezen stílusok elemeinek keveredése előfordulhat egy tárgyon, amely utalhat a népcsoportok együttélésére, a stílusok egymásra hatására.

A leletek datálásához a legalkalmasabb fogódzót Jaroslav Tejral kronológiája adja,² azonban ezt mindenképpen szükséges kritikával kezelni, mivel vizsgálata nem csak a Kárpát-medence területére terjed ki. Továbbá szükséges kitekinteni a keleti régiók leletanyagára, ahol a lószerszámok analógiáinak többsége megtalálható. A leleteket J. Tejral kronológiája alapján két fő csoportba soroltam

* Szegedi Tudományegyetem BTK Régészeti Tanszék, H-6722 Szeged, Egyetem u. 2. pirosreka@hotmail.com

¹ Hasonló témájú dolgozatom megjelenés alatt áll az Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus 2. kötetében, amellyel második helyezést értem el az OTDK-n.

² TEJRAL 2010, 81.

(a hun kor korai szakaszára és a kései szakaszára keltezhetőség alapján). J. Tejral általában az egész leletegyüttest korszakolta, nem mindig fordítva elegendő figyelmet a lószerszámokra. Kutatásom során ezeknek a vizsgálata volt elsődleges, így előfordulhat, hogy az adott szempontok alapján némely felszerelési tárgy az előbb felsorolt horizontok közül a másikba helyezhető (vagy azon belül például a préselt aranylemezes horizontba helyezhető). A csoportosítás elsősorban a készítés technikája, a díszítés módja, valamint a tárgytípus származási helye szerint történt.

Az elemzés során láthatóvá vált, hogy az általam vizsgált korszakban a lovakhoz köthető leletanyag több periódusra osztható, azonban nem különíthetők el időben élesen, mivel a késő császárkorban és a kora népvándorlás korban földbe helyezett tárgyakat nagyon nehéz egy vagy több etnikumhoz kötni, ami megkönnyíthetné pontos keltezésüket. Mindemellett a párhuzamok nagy része Kelet felé mutat (pontosabban a Krím, illetve a dél-orosz sztyepp felé), s ezek segítségével felkutatható a tárgytípusok származási helye.

A LÓSZERSZÁMOS LELETEGYÜTTESEK LELŐHELYEI³

1. <i>Apahida</i> (HOREDT–PROTASE 1972, 174–220)	10. <i>Léva</i> (BÓNA 1993, 251)
2. <i>Árpás</i> (TOMKA 2001, 161–188)	11. <i>Nyíregyháza-Oros</i> (KULCSÁR–ISTVÁNOVITS 2013, 117–123)
3. <i>Bátaszék</i> (BÓNA 1993, 249–250)	12. <i>Pannonhalma</i> (TOMKA 1986a, 423–488)
4. <i>Buda</i> (NAGY 2004, 259)	13. <i>Pécsüszög</i> (BÓNA 1993, 248–249)
5. <i>Budapest-Újlak</i> (NAGY 2004, 231–315)	14. <i>Szeged-Nagyszéksós</i> (ALFÖLDI 1932, 65–70; FETTICH 1953, 19–23)
6. <i>Budapest-Zugló</i> (NAGY 2003, 297–325)	15. <i>Untersiebenbrunn</i> (KUBITSCHKEK 1911, 32–74)
7. <i>Göd-Bócsaiújtelep</i> (MRÁV 2003, 83–114)	16. „Magyarország” (ARBMAN 1959, 9–11)
8. <i>Keszthely-Gátidomb</i> (BÓNA 1993, 251)	
9. <i>Lengyeltóti</i> (BAKAY 1978, 149–172)	

A LÓSZERSZÁMOK ÉS A LELETEGYÜTTESEK VIZSGÁLATA

Az 5. század első felétől a lószerszámok a női és férfi elit tagjainak sírjában jelentek meg. A hun depókat, halotti áldozatokat a fegyverek és a lószerszámzat alapján ismerik fel a kutatók. A mellékletadás szokásának előképe a lovas nomád alán vezetőrétegnél keresendő, amelynek egy része a hunok, másik része pedig a rómaiak szolgálatában állt. Az 5. század legelején poncolt veretek és csatok jellemezték ezt a csoportot, azonban a divat a század folyamán megváltozott. Megjelentek a színes köbetekek és a *cloisonné* díszes tárgyak.⁴ Vizsgálatom so-

rán arra próbálok választ kapni, milyen kulturális hatások érték a tárgyakat, illetve mely időszaktól számolhatunk megjelenésükkel.

Az általam összegyűjtött és megvizsgált 16 lelőhely⁵ előfordulását elemezve megállapítható, hogy a leletek többsége a Dunántúlról került elő (*I. kép 1*). Helytálló lenne tehát az elmélet, hogy a hunok és csapataik ezen a helyen, a korábbi Pannonia provincia területén telepedtek le, azonban a nyíregyháza-orosi és a szeged-nagyszéksósi leletek miatt ez átértelmezendő.⁶ Ezek alapján vélhetően az egész Kárpát-me-

³ A lelőhelyek számozása megegyezik az *I. kép 1* lelőhelyszámaival.

⁴ KOCH 2003, 45–46.

⁵ Ebből 15 vetíthető térképre.

⁶ Az apahidai kilóg ebből, hiszen a hun kort közvetlenül követő időszak ötvöstechnikáját tükrözi, viszont nagy hasonlóságot mutat a nagyszéksósi lószerszámokkal formailag és technikailag.

dencét elfoglalták, s még várható több hasonló lelet előkerülése a keleti régióban.

Áttekintettem az előkerülés körülményeit és a leletek gyakoriságát. Összesen 8 leletegyüttes származik sírból, három halotti áldozatból, egy telepről (Nyíregyháza-Oros) és négynek kérdéses az előkerülési körülménye (1. kép 2).⁷

Megfigyelhető, hogy a leggyakrabban előforduló tárgytypus a zabla (10), a kantár- (9) és a nyeregveret (10). A szíjvégek, a csatok viszonylag gyakoriak, míg a nagajkák (lovagló korbácsok) ritkák. Lószoborból egy darab található a Kárpát-medencében (1. kép 3). Következésképp minden hátsólóhoz tartozhatott díszes kantár és nyereg, azonban nem minden esetben társultak hozzá díszes csatok, szíjvégek, valamint nagajka és lójelkép.

ZABLA

A zabla a ló fékezésének és irányításának legfontosabb eszköze. Általában csuklósan egymáshoz kapcsolódó vasrudakból áll. Ez a része, a szájvas kerül a ló szájába, és ehhez csatlakozik egy karika, amelyhez a kantárszíjat rögzítik. A népvándorlás korban előszeretettel díszítették a zablák oldalát bronzból, illetve ezüstből készült pálcákkal. Ezeket az oldalpálcákat aranyfóliával vonhatták be, lyukaszthatták, bordázhatták. A pálcának emellett az is szerepe volt, hogy a zabla egy erős rántást követően ne tudjon átcsúszni a ló száján.⁸

A hunok „éjt s nappalt lovon töltötték és gondoskodtak róluk”⁹ írta róluk Ammianus

Marcellinus, így nem meglepő, hogy a Kárpát-medencei hun kori temetkezések jellemző lelete a zabla. Kérdés, hogy ez a zablatípus honnan származik. A leletek többsége jellegzetes, továbbá hasonló a boszporuszi gazdag, illetve az előkelő sztyeppi temetkezésekben megjelenőkhöz, viszont a számunkra kulcsfontosságú egyenes zablapálca a hunokkal jelent meg Közép-Európában.¹⁰

I. R. Ahmedov szerint a pálcás zablán található poliéder végződés a zoomorf formát helyettesítheti, s ez alapján a lengyeltóti¹¹ és az untersiebenbrunni¹² zablát alán-germán hatásúnak határozta meg, mivel használata náluk a legelterjedtebb (2. kép 1–3). Mindazonáltal a Kárpát-medencében gyakoribb a bordázott aranylemezzel bevont pálcás zabla, amely a préselt aranylemezes horizont egyik jellemzője (2. kép 4).¹³ Ezek a típusok a hunok megérkezésével jelentek meg, s Belső-Ázsiából származtathatóak.¹⁴

KANTÁR, CSATOK, SZÍJVÉGEK

A kantár alapvető rendeltetése, hogy a zablát a ló szájában megfelelő helyen tartsa, biztosítsa a ló fékezhetőségét és irányíthatóságát. A szár két végét a zablakarikához csatolták, vagy zablafeszítőkkel rögzítették. A hun korban veretekkel díszítették a kantárt, de előfordult, hogy csengőt, kolompot¹⁵ akasztottak rá. Gyakori a szügyelő és a farhám használata, amelyek a nyereg megfelelő helyen tartásánál játszottak szerepet.¹⁶ A problémásabb lovakat könnyebb volt ezzel fegyelmezni.

⁷ Bátaszék, „Buda”, Göd-Bócsaújtelep, Magyarország.

⁸ SZŐLŐSSY 1993, 566.

⁹ AMMIAN. XXXI. 2. 7, 19.

¹⁰ AHMEDOV 2001, 363–365.

¹¹ Párhuzamok: Krím: Beljausz (AJBABIN 2011, Abb. 27. 10), Kerics (BEMMANN 2010, Abb. 3. 1–2); Abházia (Grúzia): Cibilium-erőd (AHMEDOV 2007, Pl. 60. 2).

¹² Párhuzamok: Krím: Lermontovszkaja Szkala-2 10. sír (KAZANSKI–MASTYKOVA 2007, Abb. 5. 4, 8); Abházia (Grúzia): Cibilium 377. sír (AHMEDOV 2007, Pl. 58. 4), Cibilium-erőd (AHMEDOV 2007, Pl. 58. 6).

¹³ Párhuzamok: Budapest-Zugló (NAGY 2003, 3. kép 11), Pannonhalma (TOMKA 1986, Abb. 3), Szeged-Nagyszéksós (ALFÖLDI 1932, XVI. t. 31); Oroszország: Brut (GABUJEV 2007, 297).

¹⁴ AHMEDOV 2002, 23.

¹⁵ A kolomp esetében, súlyát tekintve valószínűbb, hogy a szügyelőre helyezték.

¹⁶ SZŐLŐSSY 1993, 564, 568.

A kantárt leggyakrabban a szárra felvarrt aranyveretekkel díszítették. A vereteken préselt geometrikus minták vagy akár emberi maszkok is lehettek. Gyakran megfigyelhető a tárgyakon almandin berakás.¹⁷ I. P. Zaszecskaja 9+1 csoportba sorolta a dél-orosz sztyeppén előkerült kantárdíszeket. A Kárpát-medencei kantárdíszek ezek közül 8 csoportba illenek bele.¹⁸

A Kárpát-medencei kantártartozékok igen sokszínűek. Fejlődési vonal figyelhető meg az antik, illetve szarmata-alán hatásútól (Lengyel-tóti)¹⁹ a germán díszítésűn (Untersiebenbrunn) és a dél-orosz sztyeppéin (Pécsüsözög)²⁰ át az érett *cloisonnés* (Apahida) veretekig.

A csatok – a nagyszéksősiai kivételével – általában egyszerűek, aranyból, ezüsből vagy bronzból készültek. A szíjvégek közül inkább a préselt aranylemezes, s a megnyúlt, poncolt díszítésűek terjedtek el a Kárpát-medencében. Az érett *cloisonné* technika (Apahida) előfutárai a nagyszéksősiai ívelt szíjvégek.

NYEREG

A nyereg a ló hátára erősített eszköz, amely biztosabbá és kényelmesebbé teszi az ülést.

Készítésénél, alakja meghatározásánál tekintettel kellett lenni arra, hogy a ló olyan részeire helyezték a nyereg és a rajta ülő lovas súlyát, amelyek alkatuknál fogva teherviselésre alkalmasak, tehát nem a hátgerincre, hanem az oldalbordákra, amelyek a rajtuk fekvő izomzatnál fogva erre kiválóan alkalmasak. A 4–5. században Európába érkező lovas nomádok (hunok és segédnépeik) egy belső-ázsiai nyeregtípust hoztak magukkal, amelyet a kínaiaktól vehettek át,²¹ és ezeket aranylemez veretekkel díszítették (az Altajtól a Duna-vidékig követhető ezek elterjedése, a legtávolabbi Mundolsheimban találták).²² Nagyon ritkán kerültek elő *in situ*, azonban a melitopoli és a djurszói leletkörülményeknek hála A. V. Dmitrijev rekonstruálni tudta a nomád nyereget, majd ez alapján A. K. Ambroz rekonstruált több 5–6. századi nyereget.²³

Zaszecskaja a délorosz sztyeppi nyeregdíszítő fémlemezeket sajátos formájuk szerint tipologizálta. A típusokat a méretük és a típusok variációit a hosszúság–magasság viszony alapján 4 csoportba osztotta. A lemezek a háromszög és a háromszögszerű variációktól a körívesekig fejlődnek. Díszítésükben a pikkelymotívum a legáltalánosabb, s ez jelenik meg préselve vagy poncolva. Az egyetlen

¹⁷ WERNER 1956, 54.

¹⁸ ZASZECKAJA 1994, 42.

¹⁹ Párhuzamok: Tihany (PALÁGYI 1990, Abb. 13); Oroszország: Brut – 85 db szív alakú (GABUJEV 2007, 297), Bylym-Kudinetov – 104 db (QUAST 2007, 57), Zdvizsenszkoje – 66 db (ZASZECKAJA 1994, tabl. 11. 2).

²⁰ Párhuzamok: Léva (ALFÖLDI 1932, XIV. t. 1–9), Pannonhalma (TOMKA 1986, Abb. 6. 5–9); Románia: Concești (HARHOIU 1997, Taf. XIX. 6); Ukrajna: Novogrigorjevka 9. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 1. 3); Krím: Ust'-Al'ma 635. sír (PUZDROVSKIJ–ZAJCEV–NENEVOLJA 1999, ris. 3, 7–8, 12), Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSKIJ 2010, ris. 11. 1–16); Oroszország: Nyizsnaja Dobrinka (ZASZECKAJA 1994, tabl. 30. 6–7, 9); kőbetétesek: Szeged-Nagyszéksős; Ukrajna: Melitopol (ZASZECKAJA 1994, tabl. 7. 5–6), Novogrigorjevka 8. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 4. 5), Novogrigorjevka 9. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 1. 2–3, 6, 12); Krím: Feodoszija (CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004, Abb. 6. 4–5), Kapulovka (CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004, Abb. 8. 6, 8), Szovhoz Kalinyina (CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004, Abb. 1, Abb. 2. 4–5), Saga (ZASZECKAJA 1994, tabl. 16. 1), Ust'-Al'ma 635. sír (PUZDROVSKIJ–ZAJCEV–NENEVOLJA 1999, ris. 3, 5), Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSKIJ 2010, ris. 3. 4–7); Oroszország: Zdvizsenszkoje (ZASZECKAJA 1994, tabl. 11. 5–7).

²¹ Kínai területeken már a 4. században jelen volt ez a típus (NAWROTH 2004, 531).

²² NAWROTH 2004, 531.

²³ DMITRIJEV 1979, ris. 5; AMBROZ 1979, ris. 1.

²⁴ Párhuzamok: Léva (ALFÖLDI 1932, XIII. t. 11–17), Nyíregyháza-Oros (KULCSÁR–ISTVÁNOVITS 2013, ris. 3–7), Pannonhalma (TOMKA 1986, Abb. 17. 10), Szeged-Nagyszéksős (FETTICH 1953, IX. t.); Franciaország: Mundolsheim (ZEISS 1933, Abb. 1); Románia: Concești (HARHOIU 1997, Taf. XIX. 20–21); Moldova: Sobari (POPA 2007, Fig. 108. 1); Ukrajna: Kubej 2. sír (TEJRAL 2010, Abb. 9. 12), Melitopol (ZASZECKAJA 1994, tabl. 7. 9), Novogrigorjevka 8. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 4. 15), Novogrigorjevka 9. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 2. 10); Krím: Lermontovszkaja Szkala-2 10. sír (KAZANSKI–MASTYKOVA 2007, Abb. 5. 2), Szovhoz Kalinyina (CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004, Abb. 5. 2); Oroszország: Djurszo (KAZANSKI 2002, Abb. 12. 1, 13, 16); Kazahsztán: Borovoje (TOMKA 2008, Abb. 6b), Szoloncanka I I. kurgán (TEJRAL 2010, 95).

eltérő díszítés, amelyre I. P. Zaszeczkaja is felhívta a figyelmet, a Pécsüsözögön előkerült, hálmintásan poncolt nyereglemez (3 kép 1–3).²⁴ Az említett 4 típus fém rátétei az 5. század első fele és a 6. század első fele között jellemezték a lovas nomád népek nyergeit.²⁵

A sárvízi nyeregveret elemzését J. Kleemann végezte el. A vizsgálata során megállapította, hogy a lapos, filigrán díszítésű lemezcsíkok az elülső nyeregkapa alsó részét díszíthették.²⁶ Ennek segítségével a lévai, az orosi, a pécsüsögi és az untersiebenbrunni vékony, átlukasztott ezüst, illetve bronzcsíkokat sikerült merevítőként meghatározni.

A legkorábbi horizontba a keleti típusú, nyeregtakarót díszítő szíjvégek sorolhatók. Ezeket követte a préselt, pikkelyesen poncolt aranylemezek horizontja. Átmenetként kezelhető Nagyszéksós, ahol még jelen lehetnek az arany nyereglemezek, azonban már *cloisonnés* vereteket is használtak.²⁷ Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a pikkelyes poncolás esetében nagy valószínűséggel nem halpikkelyt kívántak ábrázolni. Ha az apahidai nagyméretű sasokat jobban szemügyre vesszük, felismerhető a madár mellkasán ugyanaz az ívelt minta, amely a tollazatát hivatott jelképezni.²⁸ Jogosan feltételezhető, hogy a nyereglemezek mintái a lovas nomád népek kedvelt állatalakját szimbolizálták (3. kép 4).

EGYÉB LOVAKHOZ KAPCSOLHATÓ TÁRGYAK

A lovagló korbács, más néven nagajka a lehető az egyetlen eszköz, amellyel a lovakat ösz-

tökélhették, mivel a hunok nem használták a görögöknél, rómaiaknál, keltáknál és germánoknál elterjedt sarkantyút.²⁹

A lójelképek nagy valószínűséggel Belső-Ázsiából eredeztethetőek, mivel ott találhatók legkorábbi, kevésbé kidolgozott párhuzamai. A Kárpát-medencei szobrocska³⁰ legközelebbi, hasonlóan finoman megmunkált párhuzama a Krímben, Ust'-Al'mában került elő (4. kép 1–2).

ELEMZÉS ÉS KORSZAKOLÁS

A késő császárkori és kora népvándorlás kori lószerszámok datálásához a legalkalmasabb fogódzót J. Tejral kronológiája adja. Talán ez a tanulmánya tekinthető a Duna-vidék hun kori leleteiről írt legátfogóbb munkának.³¹ Tejral megvizsgálta az írott forrásokat (Marcellinus Comes, Jordanes) és megállapította, hogy a legkorábbi hun megjelenés a provinciális római területen a 4. század végére tehető, amikor az alánokkal és a gótokkal együtt Pannoniába telepítették őket. Ezekhez a korai csapatokhoz köti az untersiebenbrunni horizontot, amelyben a késő antik elemek összefonódtak a boszporuszi, görög–szarmata elit anyagi kultúrájával. Ez a divat a D1 (370/380–400/410) periódusban kerülhetett át az alán, germán vezető rétegtől Közép-Európába. Az egyidejű keleti és késő antik hatásra Pannoniában olyan elit-kultúra alakult ki, amely eljutott a nyugati provinciák határvidékére, valamint Közép-, Kelet-Közép-Európában és az északi Barbaricumban is nyomon követhető. Ezeknél

²⁵ ZASZECKAJA 1994, 46–48.

²⁶ KLEEMANN 2007, 134.

²⁷ A nagyszéksósi veretek nyergen való elhelyezkedését Kürti Béla rekonstruálta hitelesen, amely elképzelés még ma is elfogadott a régészek körében (KÜRTI 2007, 260).

²⁸ NAGY 2007, 77.

²⁹ WERNER 1956, 53–54.

³⁰ Párhuzamok: Ukrajna: Novogrigorjevka (AHMEDOV 2001, Fig. 5. 4); Krím: Beljausz (későbbi), Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSKIJ 2010, ris. 12); Oroszország: Kokel' 26. nagykurgán XXXVIII 1. sír, 37. nagykurgán XXIX (KENK 1984, Abb. 35. B: 6, Abb. 51. A: 5–6); Kazahsztán: Kyzyl Kainar (TOMKA 2008, Abb. 1b), Szoloncanka I 1. kurgán (TEJRAL 2010, 95).

³¹ A hun kori leletgyűtéseks korszakolásával átfogóan Bóna István foglalkozott 1993-as munkájában, amelyben összegyűjtötte az összes lehetséges ide sorolható Kárpát-medencei lelőhelyet, s bár nehéz a tárgyak alapján hiteles rekonstrukciót készíteni, az általa közétettek ma is elfogadottak (BÓNA 1993).

észrevehető a barbár, alán, keleti germán és a hun vezető réteg betagozódása a késő római katonai struktúrába.³²

J. Tejral szerint még nagyon sokan Joachim Werner álláspontját képviselik, tehát a kiemelkedő leleteket, így az untersiebenbrunnit is hunnak vallják. Figyelembe kell azonban venni, hogy nagy különbség van az untersiebenbrunnihoz hasonló leletegyüttesek és a ténylegesen hun³³ között.³⁴ A (később) At-

tila hunjaiként ismert csoport 412/413 körül még csak a Fekete-tenger partvidékét érte el, s csak 420/430 körül jelent meg tárgyi kultúrájuk a Kárpát-medencében.³⁵ Keltezési módszerét kritikával kell kezelni, hiszen nehéz ennyire pontosan datálni a leletegyütteseket. Továbbá nem elemezte mindegyik Kárpát-medencei leletegyüttest, amelyeket a kronológiai szempontok alapján illesztettem be a meglévő csoportokba.

KELTEZÉS

A HUN KOR KORAI SZAKASZÁRA KELTEZHETŐ LELETEGYÜTTESEK

Az árpási fiatal férfi sírjánál jól megfigyelhető, hogyan fér meg egymás mellett a keleti, lovas nomádokra jellemző tárgy (lósobor) és a késő római, provinciális edény. A korábbi római településen való temetkezés szokása és az É–D tájolás jellemző az 5. század elejére.³⁶ Tomka Péter nem tartotta valószínűnek, hogy az ifjú az első hullámban ideérkezett keleti *foedus* tagja volt, mivel mellékletei és a temetkezési szokás sztyeppei eredetű, ennél fogva az 5. század második harmadára keltezte a sírt. Sok olyan hunokhoz köthető tárgy (pikkelyes nyereglemez, arany lószerszámveretek, stb.) hiányzik a sírból, amely az 5. század második harmadára keltezhető temetkezéseknél megvan, így lehetséges, hogy a gazdagabb tárgyakat egy halotti áldozatban temették el.³⁷ Lehetségesnek tartom, hogy egy olyan ifjúról van szó, aki nem a 380-as években ideérkezettek leszármazottja volt, és nem is a nagy hun

hullámmal érkezett a provinciába, hanem valamikor a kettő között. Ugyanígy a keszthelygátidombi bronzba foglalt vas szájrészes zabla is az 5. század első évtizedeire datálható.³⁸ A hasonló típusok szintén erre a korszakra jellemzőek.

A „budai” és az újlaki 2. sírban talált nyeregtakarót díszítő szíjvégek szintén a 4. század végére/5. század elejére keltezhetők.³⁹ A hun kori keskeny szíjvégtípus közvetlen előzményei lehetnek ezek a keleti, téglalap alakú csöves szíjvégek, amelyek a lószerszámzathoz tartoztak. A keleti szarmata kurgánok anyagában már a 3–4. században megtalálhatók, s megjelentek a Kárpát-medencei Barbaricum területén (pl. Madaras-Halmok).⁴⁰ Nagy Margit szerint a rovátkolt, csöves aljú szíjvégeket a késő római korban készítették és a Duna-vidéken már a hun kort megelőzően lószerszám-díszként használhatták. Az újlaki férfi nem feltétlenül kapcsolható a hunokhoz, s inkább egy, a hun foglalást megelőző magas rangú, barbár származású katona lehetett.⁴¹

³² TEJRAL 2010, 82–85.

³³ Tejral szerint ide sorolhatóak a sztyeppei és Kárpát-medencei halotti áldozatok, deponálások. Jellemzőjük a préselt aranylemezes stílus és a késő antik tárgyak hiánya (TEJRAL 2010, 83).

³⁴ TEJRAL 2010, 82–99.

³⁵ TEJRAL 2010, 116.

³⁶ TEJRAL 2010, 99.

³⁷ TOMKA 2001, 172.

³⁸ TEJRAL 2010, 102.

³⁹ NAGY 2004, 258.

⁴⁰ AMBROZ 1989, 31–47.

⁴¹ NAGY 2004, 257.

A Lengyeltótiiban előkerült férfi sír az 5. század korai szakaszára keltezhető.⁴² Hasonlóan a többi *foederati* lelőhelyhez, itt is megjelentek a késő antik és a hun kori elemek. Az üvegpohárnak és a kantár aranyozott ezüst vereteinek főleg római, illetve provinciális területeken vannak analógiái. Keleten a hasonló díszek más formában jelentek meg, de a kutatók többsége (pl. A. Ajbabin) azon a területen szintén antik műhelyekhez kötik ezeket a lelettipusokat.⁴³

A feltételezhetően Magyarországról Berlinbe került kantárzatot (4. kép 3–4) H. Arbman az Untersiebenbrunn-csoporttal rokonította, viszont felhívta a figyelmet a díszítés különbözőségére.⁴⁴ A díszítés mintája alapján én inkább a krími alán területekhez kötém.⁴⁵ A kerék alakú réz karikájú vaszabla az 1–4. századi, keleti leletekkel hozható összefüggésbe, s hasonlóak találhatóak a krími szarmaták lelőhelyein,⁴⁶ így az együttest a hun kort közvetlenül megelőző fázisra, a 4. század végére keltezém.

Az untersiebenbrunni sír nagy valószínűséggel egy keleti germán hercegi család tagjának temetkezése lehetett. A lószerszámveretek ponc- és pecsétlő díszekre a Sösdala-stílus jellemző, azonban nem köthető teljes mértékben az északi stílushoz, mivel a tárgyakon késő római kézműipari befolyás fedezhető fel. M. Nothnagel szerint az Untersiebenbrunn-

csoport tárgyai olyan provinciális római műhelyekben készülhettek, amelyek a keleti *foederat*knak dolgoztak.⁴⁷ A balta alakú csüngők egyaránt előfordultak római erődökben, barbaricumiban és keleti lelőhelyeken.⁴⁸ A forma legkorábbi megjelenése (Kr. e. 4–3. sz.) az iráni eredetű szarmatákhoz köthető. Ezek általában bronzból készültek, keskenyebb testük volt és hurokkal akasztották fel a kantárra.⁴⁹ Némely csüngőt bekarcolt tamgával jelölték meg (4. kép 5–6).⁵⁰

A HUN KOR KÉSEI SZAKASZÁRA KELTEZHETŐ LELETEGYÜTTESEK (ATTILA KORA)

A kutatók általában ide sorolják a préselt, aranylemez leletegyütteseket (lószerszám, csatok, szíjvégek, stb.), illetve az 5. század második harmadában megjelenő halotti áldozatokat (Pannonhalma, Pécsüszög, Szeged-Nagyszéksós). A korábban egyszerű motívumokkal és szabálytalan kőbetétekkel díszített vereteket a későbbiekben felváltották a *cloisonné* technikával készült (Apahida).⁵¹

A zuglói rombusz alakú csüngő⁵² díszítése, hasonlóan a bruti lelet kantárvereteihez, stilizált cikadaként értelmezhető.⁵³ A cikáda motívum fontosságát bizonyítja, hogy a pannonhalmi kantárvereteken szintén díszítő-

⁴² TEJRAL 2010, 83.

⁴³ AJBABIN 2011, 36.

⁴⁴ Arbman 1959, 10. Felmerült bennem, hogy esetleg egy szarmata tamgáról lehet szó. Azonban hasonlót nem találtam az analógiák között, viszont a balta alakú csüngőkön gyakori volt egy-egy tamga elhelyezése. Például Kercsről került elő hasonló (SAROV 1994, Abb. 2. 8–9).

⁴⁵ A tárgyról részletesebben a megjelenés alatt álló tanulmányomban esik szó (PIROS 2016).

⁴⁶ Párhuzamok: Ukrajna: Gorodszkoj (AHMEDOV 2007, Pl. 56. 1–2); Oroszország: Komarov II, 8. kurgán (ZASZECKAJA-SAROV 2008, Kat. 81); Krím: Kercs (AHMEDOV 2007, Pl. 56. 5); Abházia: Cibilium-8, 448. sír (AHMEDOV 2007, Pl. 56. 6).

⁴⁷ NOTHNAGEL 2008, 167.

⁴⁸ Párhuzamok: Magyarország (ARBMAN 1959, Taf. 1. 2–3); Németország: Dahmker (GEISSLINGER 1961, Abb. 1. 1), Gundremmingen (BERSU 1964, Taf. 8. 2); Románia: Coșovenii de Jos (HARHOIU 1997, Taf. XXXIV. 1–4); Ukrajna: Kacsin (TEJRAL 1995, Abb. 16. 7–8); Krím: Kercs (SAROV 1994, Abb. 2. 8–9); Bulgária: Gigen/Oescus (WELKOV 1936, Abb. 1. 1, 4).

⁴⁹ Szimonyenko 2009, 191.

⁵⁰ SAROV 1994, 426.

⁵¹ TEJRAL 2010, 110–111.

⁵² Párhuzam: Pécsüszög (ALFÖLDI 1932, V. t. 1, 4); Ukrajna: Novogrigorjevka 9. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 1. 5); Krím: Feodoszija (CHARDAEV-PRICHODNJUK 2004, Abb. 6. 2–3), Szovhoz Kalinyina (CHARDAEV-PRICHODNJUK 2004, Abb. 3. 2–3), Ust'-Al'ma 635. sír (PUZDROVSKIJ-ZAJCEV-NENEVOLJA 1999, ris. 3); Oroszország: Nyizsnyaja Dobrinka (NAGY 2003, 6. kép 5).

⁵³ QUAST 2007, 57.

elemként jelenik meg, míg a lévai szíjvégeket ilyen alakúra formálták (5. kép 1–3). A préselt veretek lelőhelyeinek elhelyezkedése arra mutat, hogy a hunok ezt a leegyszerűsített formáját (hurokforma) a Kaszpi- és a Fekete-tenger közti területen vették át, s főleg a lószerszámokon alkalmazták.⁵⁴ Némely balta alakú csüngőnél lehetségesnek tartják, hogy balta helyett inkább cikádát ábrázolnak, azonban úgy gondolom, ez az elképzelés a Krisztus előtti eredet miatt elvethető.

A korai leletegyüttesekkel ellentétben ekkor már nemcsak jelképes lovas temetkezésekkel kell számolni, hanem nyúzott lóbőrössel, illetve előfordul az egész ló sírba helyezése is. Az embertani vizsgálatot követően megállapították, hogy a zuglói sírba helyezett férfi 20–25 éves, europa-mongoloid típusú volt. Ezzel egyértelműen kizárható a provinciális római népek többsége.⁵⁵

A gödi, lévai, nyíregyháza-orosi, pannonhalmi, pécsüszögi és nagyszéksői pikkelyes aranylemezek arra utalnak, hogy ezeken a lelőhelyeken már a hun hullámmal érkező népekkel kell számolni. Ugyanígy köthetők a 420/430-as évekhez a téglalap alakú, préselt, aranyozott szíjveretek díszítés nélküli, *cabochon* és *cloisonné* berakásos változatai. Emellett az aranylemezzel borított zablapálcát is e korszak jellemzőjeként tüntetném fel. Ezek megtalálhatóak Zuglóban, Pannonhalmán, Pécsüszögön és Nagyszéksóson, bár itt csak az arany hüvely utal meglétére. A stilizált kereszt alakú (négykaréjos) szíjelosztók⁵⁶ egyedül a Kárpát-medencében jelentek meg ebben a korszakban. A keleti és a nyugati térségekben a tényle-

ges keresztforma volt elterjedt (5. kép 4–5). A bátaszéki szíjvéget nehéz egyértelműen lószerszámként értelmezni, mivel csak egy darab került elő, viszont a pécsüszögi szíjvégekhez való hasonlósága miatt megalapozott a feltételezés.

A gödi töredékek előkerülési helyük miatt hasonlíthatók az árpási és az újlaki lelőhelyekhez. Mindegyikük egy korábban rómaiak által lakott vagy használt területen került elő. Eddig egyedülálló a Kárpát-medencében a nyíregyháza-orosi veret előkerülési helye, mivel egy szarmata település gödrében találták. Eltemetése bizonyára szakrális célból történt.⁵⁷ Látható tehát, hogy nem minden esetben köthetők a tárgyak kizárólagosan a hun néphez. Mindazonáltal óvatosan kell bánni az etnikum kérdésével, mivel *quid pro quo* módon cserélődhetnek a tárgyak és díszítési módjuk a népcsoportok között.

Néhány kutatásban felmerült, hogy a nagyszéksői leletegyüttes tulajdonosa Ruga vagy Attila volt,⁵⁸ azonban biztosan nem köthetők ezek a tárgyak egy-egy személyhez, hiszen nem áll rendelkezésre egy hozzájuk kapcsolható tárgy (mint például a Childerich vagy a korábban Kuvrathoz kapcsolt sír esetében). Nyilvánvalóan egy katonai vezetőnek vagy előkelő, akár királyi származású személynek a tulajdonában lehettek. Fettich Nándor véleménye nyomán úgy gondolom, hogy legalább két vagy több különböző lószerszámgarnitúrát temettek el a gödörbe, ugyanis élesen elkülöníthetők egymástól a *cloisonné* és *cabochon* technikával készült tárgyak.⁵⁹

Az apahidai leletegyüttest mindenképpen a D2b–D3⁶⁰ időszakra kell keltezni, de ezen

⁵⁴ NAGY 2003, 302.

⁵⁵ NAGY 2003, 297.

⁵⁶ Párhuzamok: Szeged-Nagyszéksós – köbetétes (ALFÖLDI 1932, XV. t. 59–60); kereszt alakú: Németország: Gundremmingen (BERSU 1964, Taf. 8. 5); Lengyelország: Jakuszowice (GODŁOWSKI 1995, Abb. 2. 2–3); kerék alakú: Románia: Coșovenii de Jos (HARHOIU 1997, Taf. XXXVII. 5–8); Ukrajna: Novogrigorjevka 9. sír (ZASZECKAJA 1994, tabl. 1. 1); Krim: Feodoszija (CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004, Abb. 6. 1), Lermontovszkaja Szkala-2 10. sír (KAZANSKI–MASTYKOVA 2007, Abb. 5. 7), Saga (ALFÖLDI 1932, XXV. t. 17–20), Szovhoz Kalinyina (CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004, Abb. 3. 1), Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSKIJ 2010, ris. 10. 5–8); Oroszország: Zdvizsenszkoje (ZASZECKAJA 1994, tabl. 11. 4).

⁵⁷ ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2014, 271.

⁵⁸ BÓNA 1993, 174.

⁵⁹ FETTICH 1953, 79.

⁶⁰ A D2b és a D3 relatív kronológiai időszak a 420–480-as évekre tehető, bővebben a témáról ld. Bierbrauer 1995. Azonban az apahidai lelet a D3 (450/460–480/490) 480-as éve előtt kellett a földre kerülni (HORED-T-PROTASE 1972, 220).

belül, a gyors népmozgások okán pontos abszolút keltezést nem lehet alkalmazni.⁶¹ Ez mindegyik itt tárgyalt Kárpát-medencei leletnél későbbi, viszont sok formai és technikai hasonlóság található a nagyszéksósi lószerszámokkal, így valamiféle kapcsolat feltételezhető a két leletegyüttes között.

Megvizsgáltam, mennyiben következne be változás a kronológiai csoportokban, ha a

leletegyüttesek helyett csak a lószerszámokat és jelképeket venném figyelembe. Ez alapján az árpási és a keszthely-gátidombi – J. Tejral véleményével ellentétben – a későbbi korszakhoz kapcsolható. Az aranyfólia a keleti analógiáknál a préselt aranylemezes horizontnál jelenik meg (pl. Ust'-Al'ma), míg a gátidombi zabla az egyenes pálca miatt inkább köthető a későbbi horizonthoz.⁶²

KÖVETKEZTETÉS: KELETI HATÁSOK ÉS PÁRHUZAMOK

Jól megfigyelhető, hogy a tárgyakra gyakorolt hatások igen változatosak. A balta alakú csüngőknek és a magyarországi zabláknak a párhuzamai a boszporuszi szarmata-alán területekről származnak, s bár a megmunkálásukban jelentkeznek különbségek, mégis ezekkel mutatnak nagyfokú rokonságot. A keleti típusú, csöves aljú szíjvégeknek a legközelebbi analógiái a Kárpát-medencéből, a szarmata kori Barbaricumból származnak, s így ezt a tárgytypust szintén a szarmatákhoz kötném (5. kép 6–7).

A Sösdala-stílus főleg az untersiebenbrunni lószerszámok díszítésén figyelhető meg, ám formájukból adódóan inkább az antikvitáshoz és az alánokhoz kapcsolható.⁶³ Az untersiebenbrunni felszerelés így jó példája annak, miként ötvözték több nép stílusát a kor ötvösei.

A préselt, pikkelyesen poncolt, aranylemezes nyeregveretnek, illetve az aranyfóliás szobrocskának Belső-Ázsiában található meg a legtávolabbi, közvetlen formai párhuzamai. A megmunkálás szempontjából, hasonlóan a balta alakú csüngőkhöz, a krími alán tárgyakkal mutatnak rokonságot. A hunokhoz leginkább köthető, préselt lemezes veretek és

szíjvégek formailag, illetve technikailag a dél-orosz sztyepről eredeztethetőek. A Kárpát-medencei anyagban csak kisebb változások figyelhetők meg, mint például a négykaréjos szíjelosztók megjelenése.

Az ábrán látható, hány Kárpát-medencei lelőhelyen fordulnak elő a különböző hatások (1. kép 4). Bizonyos értelemben az adat torz, hiszen egy lelőhelyen vagy akár egy tárgyon több stílus is kimutatható, azonban látszik, hogy a belső-ázsiai, a dél-orosz sztyeppi és a boszporuszi szarmata-alán hatásúak dominálnak.

A Kárpát-medencei leletek keleti párhuzamainak összegyűjtése után megfigyelhető, hogy hasonló tárgytypusok és díszítési módok leggyakrabban a krími területeken találhatóak meg (1. kép 5). Ez nem meglepő, hiszen a hunok és segédcsapataik a 4. század végén először az Észak-Kaukázust, majd a Krímet özönlötték el, ahol találkoztak az ott élő alán és germán⁶⁴ lakossággal.⁶⁵ Az Ust'-Al'mai temető két hun kori sírja alkalmas a steppei és belső-ázsiai eredetű tárgyak tanulmányozására, s ezek mintájára elkülöníthetjük a Kárpát-medencei leletegyüttesek ilyen eredetű leleteit (préselt aranylemezes veretek, nyereglemezes lószobor).

⁶¹ HORED-T-PROTASE 1972, 220.

⁶² Azonban ez kérdéses, mivel a krími szarmata leletanyagban a korai időszakra is jellemző volt.

⁶³ Az untersiebenbrunni leletegyüttesből előkerült aranyflitterek úgyszintén a Krímben élő alánokkal rokoníthatóak. Így a mellékletek okán nem csak a germán származás valószínűsíthető, hanem az alán is (NOTHNAGEL 2008, 197). Ez nem meglepő, ismerte a krími kultúrák nagymértékű összeolvadását.

⁶⁴ A korábban itt letelepedett germánokra és alánokra nagy hatással volt az antik lakosság. Ezt tükrözik a területről származó leletek.

⁶⁵ AJBABIN 2011, 49.

A jakuszowicei hun kori leletegyüttesben megjelenik a nielló technika, valamint a pelta alakú csüngő, amely inkább római hatást tükröz. Ha az együttest nézzük, feltűnik, hogy egyedül a félhold alakú, egyszerűbb kivitelezésű aranylemezes tárgy belső-ázsiai eredetű.⁶⁶ A zablá és a veretek egyértelműen az antikvitás jeleit hordozzák magukon. Ha megvizsgáljuk a nyugati párhuzamokat,⁶⁷ egyedül a mundolsheimi nyereglemez vezethető vissza a belső-ázsiai sztyeppig. A németországi kantárdíszek inkább antik jellegűek (5. kép 8–9).⁶⁸

ÖSSZEZÉS ÉS TÁVLATI CÉLOK

A hunok és alávetett népeik, bár alig néhány évtizedet töltöttek a Kárpát-medencében, mégis nagy mennyiségű leletanyagot hagytak maguk mögött. A nehézség a leletegyüttesek vegyes összetétele. A népek keveredése, a kulturális egymásra hatás miatt nem lehet pontosan megmondani, mi jellemző kizárólag a hun leletanyagra és mi az, amit a már itt élő vagy a velük érkező népektől vettek át.⁷¹

A lelőhelyek elemzése során a Kárpát-medencei késő császárkori és kora népvándorlás kori lovakhoz köthető leletanyagot két fő szakaszra, azon belül pedig több alperiódusra osztottam. A Tejral-féle kronológia szerint az első az 5. század legelejére keltezhető, keleti és provinciális elemeket vegyítő jelképes lovas temetkezéseket foglal magába. A későbbi a 420/430-as évektől megjelenő lelethorizont, amelynek a préselt, aranylemezes tárgyak, az egész ló sírba helyezése, valamint a halotti áldozatok a jellemzői. Számolni kell azonban egy korábbi, 4. század végi periódussal, amikor letelepítették a provinciában a *foedus* tagjait. Természetesen nem minden esetben különíthetők el időben ilyen élesen a lelőhe-

A balta alakú csüngők esetében többször felmerült a kérdés, hogy a forma tulajdonképpen mit jelképezhet. A. V. Szimonyenko a legkorábbi formát a szkítáktól eredezteti, mivel Mithridatész seregében együtt harcoltak a szarmatákkal, amely folyamán átvehették a tárgy-típust.⁶⁹ Ezek minden esetben a lószerszámzat részei voltak. Kisebb méretű baltás csüngőket talizmánként helyeztek a szarmaták sírjaiba, főként gyermekek és asszonyok mellé.⁷⁰ Elképzelhető, hogy a lovakat óvó szándékkal díszítették ezekkel a csüngőkkel.

lyek, ugyanis nagyon nehéz az ebben a korszakban földbe helyezett tárgyakat egy vagy több etnikumhoz kötni, ami megkönnyíthetné a pontos kelteztést.

Annyi biztosan megállapítható, hogy az általam megvizsgált 16 lelőhely mindegyikénél észrevehető az a változás, amely a *foederati* érkezésével és a népvándorlás megindulásával kezdetét vette a Kárpát-medencében.

A továbbiakban olyan archaeometriai vizsgálatokat végzek el a tárgyakon, amely kimutatja az anyagösszetételüket. A kézi XRF (röntgenfluoreszcens) analízis hozzásegíthet a leletek alaposabb megismeréséhez, amely által kimutathatóvá válik, hogyan történt a terület megmunkálása (pl. tűzaranyozás), illetve milyen tisztaságúak az alapanyagok. Fontos lenne elkészíteni egy olyan adatbázist, amelyben a keleti területek nyersanyagainak az anyagösszetétele megtalálható, mivel így hozzávetőlegesen megállapítható lenne a származási hely. Bár előfordulhat, hogy más népcsoport képviselője viselte az egy adott területről származtatható tárgyat, mégis jelentős előrejutás lenne a kutatásban.

⁶⁶ GODŁOWSKI 1995, 157.

⁶⁷ Párhuzamok: Németország: Dahmker (GEISLINGER 1959/1961, Abb. 1); Gundremmingen (BERSU 1964, Taf. 8); Franciaország: Mundolsheim (ZEISS 1933, Abb. 1).

⁶⁸ A gundremmungeni rozetta és az untersiebenbrunni hasonló kis korong egyértelműen ide sorolható.

⁶⁹ SZIMONYENKO 2009, 191.

⁷⁰ MASZTIKOVA 2009, 79–80.

⁷¹ TOMKA 1986, 43.

KATALÓGUS

1. *Apahida II. sír* (Cluj, Románia, 1968) (HARHOIU 1997; HOREDŰ-PROTASE 1972, 174–220)

T.: Ny–K. A sír 500 m-re az I. sírtól. Férfi. Lószerszám: 1. 3 db darab pálcás, vas *csikózabla* töredéke, karikájában „szemmel”. Ebbe helyezték az arany csövecskét (összesen 6 db), amelybe az arany fóliával borított fapálca került. Szájvas h.: 5,7–6,3 cm, csövecskék h.: 3–4,5 cm, átm.: 1,2–1,6 cm. 2. 12 db ezüsttel tausirozott *zablaveret*. H.: 1,6–3,0 cm, sz.: 1,2–1,7 cm. 3. 4 db kerek, almandinnal díszített arany *gomb*. Átm.: 0,7 cm. 4. 5 db csillag alakú, hatszögű almandinnal díszített *gomb*. Átm.: 0,7–0,9 cm. 5. 8 db korona formájú, almandinnal díszített *veret*, közepükön zöld pasztabetéttel. Két nagyobb (2,1 × 2 cm) és 6 kisebb példány (1,3 × 1,5 cm). 6. 3 db hegedű alakú, almandinnal díszített *veret*. H.: 4,5 cm, sz.: 2,5 cm. 7. 10 db szíromhoz hasonló szélű, almandin berakású *rozetta*. 3 kisebb (átm.: 2,9–3,1 cm) a kantáron, 3 nagyobb (átm.: 4,1–4,3 cm) a nyergen és 4 nagy *veret* (átm.: 6,1–6,3 cm) a szügyelön lehetett. 8. 4 db kerek, három madárfejjel díszített, almandinos *veret*. Átm.: 1,9–2,1 cm. 9. 27 db almandinnal és sas fejjel díszített *veret*. H.: 3,4 cm, sz.: 3,8 cm. 10. 4 db téglalap alakú, csuklós taggal ellátott *veret*, amit almandinnal díszítettek. H.: 2,6 cm, sz.: 3,2 cm. 11. 7 db poliéder formájú, almandinnal díszített *gyöngy*. Nyílásuk gyöngyözött dróttal keretelt. H.: 1,3 cm, sz.: 1,3–1,35 cm. 12. 2 db nagyméretű, azonos formájú, egymással szembefordított fejű *sasfigura*. Szemüket kivéve (zöld paszta), almandinnal vannak kirakva. H.: 11,5 cm, váll sz.: 5,2 cm. 13. 3 db ezüst (karika: 1,7–3,1 × 1,7–2,6 cm) és 2 db ovális karikájú (karika sz.: 0,9 cm, h.: 1,4 cm) *aranycsat*.

2. *Árpás* (1981) (TOMKA 2001, 161–188)

T.: ÉÉNy–DDK. Magányos sír 90 cm mélyről. Fialat férfi (~ 20 év) mellől előkerült *állatszobrocska*, aranyfólia borítású. H.: 11,3 cm, sz.: 7 cm. Ltsz.: 85.5.7. A sírleletben lévő *bronzpálcika* a szobrocska nyakrészének merevítése lehet. H.: 7,6 cm. Ltsz.: 85.5.8.

3. *Bátaszék-Iskola* (1965) (KOVRIK 1982, 6–13; BONA 1993, 249–250)

Vízvezetékárokban 70 cm mélyen, rablott sír. A nem és a tájolás nem ismert. A sírból arany lemezből préselt, ólom bélésű *szíjvég* került elő. H.: 4,8 cm. Ltsz.: 65.1.3.

4. „Buda” (BONA 1993, 258; NAGY 1973; NAGY 2004, 259)

Sírlelet, férfi. A tájolása nem ismert. A sírból öntött, egyik oldalán összeforrasztott, arany, négyzet alakú, tokos *szíjvég* származik. Felső végét egy elkalapált fejű aranyzög tartja össze, másik vége csőszerűen kiszélesedik. 1,8 × 1,7 cm. Ltsz.: 5.1886.3.

5. *Budapest-Újlak, Bécsi út 42. 2. sír* (1993) (NAGY 2004, 231–315)

135,5 cm mélyről előkerült sírlelet. T.: É–D. Férfi háton fekvő, nyújtott váza mellől 8 db, nyeregtakaró

szélét díszítő öntött, téglalap alakú, zárt oldalú ezüst *szíjvég* került elő. H.: 1,7–1,8 cm, sz.: 1,2 cm. Ltsz.: 96.3.1003.10.

6. *Budapest-Zugló, Egressy út–Vezér utca sarka* (1961) (NAGY 2003, 297–325)

60–70 cm mélyről sírlelet. T.: ÉK–DNy. Délnyugati sarkában, állkapoccsal felfelé lókoponya és néhány csigolyacsont. 20–25 éves europa-mongolid férfi. Lószerszám: 1. Vas *zabla* összehajtván. Két töredéke és a töredékes zablapálcák kerültek elő. Megfigyelhető a bordázott díszítés nyoma. H.: 7,8 és 3,6 cm. 2. Kerek metszetű, bordázott díszű *vaspálca töredéke* (zablapálca?), 1,5 cm hosszan aranylemezzel bevonva. H.: 2 cm, v.: 0,5 cm. 3. Aranylemezzel bevont, hátlap felől préselt, rombusz alakú *bronzcsüngő*, melynek másik fele díszítetlen volt. A két lemezt bronzszegecs fogta össze. H.: 4 cm, sz.: 2 cm. 4. Egymásra hajtott szélű bronz *lemezakup* (feltételezhetőleg *csengő* volt) került elő, melyet hátoldalán négy, elkalapált fejű szöggel erősítettek össze. Belsejében megfigyelhető egy vasnyelv töredéke. Ma.: 6 cm, alsó átm.: 3 cm. 5. *Vaskolomp*. Csonka kúp alakú, lefelé szélesedő, vastag bronzlemezéből készült. A két alsó szögfej kontúrja kivehető. Nincs nyelve. Ma.: 17,6 cm, sz.: 12–10 cm, v.: 4–8 cm.

7. *Göd-Bócsaijtelep, római kori erőd* (2000–2001) (MRÁV 2003, 83–114)

Római kori szennyvízelvezető árokban, lócsontok mellől egy pikkelydíszes, aranyozott *ezüstlemez töredékei* kerültek elő.

8. *Keszthely-Gátidombi kőfejtő* (1894) (BONA 1993, 251)

Kőlappal, kötörmelékkal borított férfi sírból többszű kú bronzpálcába és karikába foglalt vas szájrészes *zabla* került elő. H.: ~10 cm. Ltsz.: 76.1895.5–6.

9. *Lengyeltóti-Gyógyszertár* (1976) (BAKAY 1978, 149–172)

Földmunka során 260 cm mélyen férfi csontváza került elő. T.: É–D. Lószerszám: 1. Átlyukasztott szárú, ívelt pálcás vas *zabla*. Ezüst zablapálca végein poliéder gombbal, 8-as alakú karikákkal. Pálca h.: 8,4 cm, zablala h.: 12 cm. Ltsz.: 76/83, 76/89. 2. 43 db nagyobb és 72 db kisebb, aranyozott *ezüstveret*. A nagyobb átm.: 0,8 cm, h.: 9,5 mm. Ltsz.: 76/80. 3. *Bronzcsat* vastövissel. H.: 3 cm, sz.: 2,65 cm.

10. *Léva-Meisel-téglagyár* (Levice, Ro, 1904) (ALFÖLDI 1932; BONA 1993; 251)

Sírlelet, férfi csontváza, rajta lókoponya. Lószerszám: 1. Karikákban végződő vas *csikózabla*. 2. Nyeregdeszka végének pikkelydíszes, aranyozott bronz *lemezborítása*. Kannelúrázott bronzpánttal szegélyezték. H.: 13,5 cm. Ltsz.: 1.1924a–b. 3. Téglalap alakú, cikk-cakk mintával díszített *veretek*. Préselt aranyozott bronzból készültek. H.: 5,5 cm. Ltsz.: 1.1924c. 4. Cikáda formájú *szíjvégek*. H.: 4,7 cm. Ltsz.: 1.1924a.

5. Kerek, préselt díszítésű, töredékes, egyik oldalukon tűzben aranyozott *falerák*, 4 bronz kapoccsal felerősítve. Átm.: 3,9 cm, ma.: 0,7 cm. Ltsz.: 1.1924d. 6. Díszített, ezüst *korbácsnyél*. 7. Kannelúrázott *bronzszalag töredékek* szeghellyel. Sz.: 0,4 cm.

11. *Magyarország, ismeretlen lelőhely* (ma a Berlini Vor- und Frühgeschichte Múzeumban) (ARBMAN 1959, 9–11)

Sír? Lószerszám: 1. *Vaszabla* kerék alakú rézkarikával egybeforrasztva. 2. Zabla vékony, aranyozott ezüstlemezzel borított *zablafeszítői*, gyöngyszalag szegéllyel. H.: 9,5 cm, sz.: 1,4–1,5 cm. Ltsz. (zablával együtt): IV d. 43.386a–b. 3. 2 db balta alakú *részcsüngő* aranyozott ezüstlemezzel borítva. Gyöngyszalaggal körülvett, poncolt páfrányág minta, középen tamga. H (fül nélkül): 8,3 cm. Ltsz.: IV d. 43.386c–d.

12. *Nyíregyháza-Oros 207. gödör* (2004) (KULCSÁR-ISTVÁNOVITS 2013, 117–123)

Szarmata település tároló gödréből előkerült leletek. 1. Pikkelydíszes, poncolt, aranyozott *ezüstlemez* és több apró *lemeztöredék*. Legnagyobb lemezek: 15,4 × 7,2 cm, 10,8 × 6,8 cm. 2. Ezüst *szegecsek*. H.: 2,1 cm, fej átm.: 2 cm. 3. Vékony, bronzból készült *merevítőlemezek töredékei*. V.: 0,2 cm.

13. *Pannonhalma-Széldomb* (1979) (TOMKA 1986a, 423–488)

80–100 cm mély gödörből származó leletek. Lószerszám: 1. Ép pálcás *zabla*. Vastól készült, a bordázott pálcákat aranylemezzel vonták be. Átm.: 11,6 cm, h.: 11,6–11,3 cm. Ltsz.: 82.10.1.1. 2. Ugyanolyan *zabla*, mint a fenti, csak fél darab. Másik fele a máglyán vesztetett el, erre utalnak az égésnyomok. Ltsz.: 82.10.1.2. 3. Pikkelyesen díszített *aranylemez*, ami nyeregkápa dísz lehetett. H.: 5,1 cm, sz.: 2,5 cm. Ltsz.: 82.10.6.1. 4. 12 db ép és sok töredékes préselt *aranyveret*. Téglalap alakúak, bronzlemez betéttel. H.: 5 cm. Ltsz.: 82.10.3. 5. 3 db aranyból préselt, négykaréjos *szíjlesztóveret*. A hátlapjukon kereszt alakban felerősített merevítő bronzlemezkek találhatók. Átm.: 3,7 cm. Ltsz.: 82.10.2.

14. *Nagykozár-Üszögpuszta* (Pécsüszög, 1900) (ALFÖLDI 1932, 5. t. 4; BÓNA 1993, 248–249; ATTILA UND DIE HUNNEN 2007, 298–301)

70 cm mély gödörből származó leletek, melyben emberi csontokat vagy kalcinált csontmaradványokat nem találtak (BÓNA 1993, 232). Ugyanakkor Hampel József férfi csontjairól és lócsontokról tett említést, melyeket tönkretettek a munkások (HAMPEL 1900, 99). Lószerszám: 1. Aranyozott, bordázott pálcás *vaszabla*. H.: 15,5 cm, rúd h.: 10,1–10,2 cm. Ltsz.: 956/2. 2. 2 db rombusz alakú *aranycsüngő*. Levélerezetet utánzó, préselt bordadíszítés figyelhető meg. Bronz alátéttel merevítették és felső szélén két szegeccsel erősítették a szíjhoz. H.: 8 cm. Ltsz.: 956/5a. 3. Arany *lemezborítás* a nyeregdeszka elülső végéről. Préselt, zsinegszerű vonalakkal álló hálómintával díszített. A lemez szélein megfigyelhetőek a szöglyukak. H.: 16 cm, sz.: 6,5 cm. Ltsz.: 956/6a.

4. Hasonló mintával díszített „banán” alakú *lemeztöredékek*. H.: 18,6 cm, sz.: 2 cm. 5. Vékony *ezüstlecek/bordák*, kannelúrázott széllel. H.: 3,5 cm, 3,6 cm, 13 és 14,5 cm. 6. 4 db *szíjvég*, aranylemezből préselve, gyöngyszalagdísszel. H.: 5,4–5,6 cm. 7. Min. 13 db *veret*. Néhányat szabálytalan rekeszben almandinok, üvegbetétek díszítettek. H.: 4,5 cm, 3,5 cm, 3,1 cm. Ltsz.: 956/7b. 8. 4 db arany, préselt, félhold alakú *csüngő*, szélen gyöngyszalag díszítéssel. Sz.: 3 cm. Ltsz.: 956/5b.

15. *Szeged-Röszke-Nagyszéksós* (1912, 1926-ban 93 darab aranytárgy) (ALFÖLDI 1932, 65–70; FETTICH 1953, 19–23)

40–50 cm mély gödörből származó leletek. Lószerszám: 1. Bordázott *hüvely*, mely feltehetőleg zabla pálcáját boríthatta. H.: 3,8 cm, átm.: 0,7 cm. 2. 3 db „rókafej” alakú *kantárveret*. Aranyból, almandin berakással (*cloisonné*). H.: 2,5 cm. 3. 2 db almandin berakásos *szíjlesztő*. Négykaréjos, felül keskeny, lapos gyűrűt forrasztottak a rekeszekre. Átm.: 2,9 × 2,9 és 2,9 × 2,6 cm (+1 db egy tagból álló). 4. Több préselt, pikkelydíszítésű *aranylemeztöredék* (egynél felismerhető a háromszög), mely a nyeregkápat vagy a deszka szárnyait díszíthette. Legnagyobb h.: 13 cm. 5. Ívelt, préselt arany *bádoglemez*. Fehéres kvarc köbetekekkel. A nyereg elülső kápját díszíthette. H.: 6,2 cm, sz.: 1,2 cm. 6. 44 db elektron bádogból préselt, négyzetes *veret*. Szélükön filigránt utánzó dísz figyelhető meg, mindegyiknek a négy sarkán egy-egy lyuk található. 7. Madárfej alakú *szíjvég*, almandin betéttel (*cloisonné*). H.: 2 cm, sz.: 9 mm. 8. Arany *szíjvég* és két kerék fejű arany szeg. Almandin betétes, de a felső rekeszből hiányzik a betét. H.: 3 cm, sz.: 1,1 cm. 9. *Szíjvég töredéke*, almandin berakás, a keretén kannelúrázott arany szalag. H.: 3,2 cm, sz.: 0,9 cm. 10. Hajlő *szíjvégek*: almandin a rekeszekben és ezüstfejes ezüstszeg. H.: 2,2 cm, sz.: 7 cm. 11. 3 db *szíjvég* alakú *díszítmény*. Almandin rekeszes, hátoldalán 4 szeghely. H.: 2,3–3,3 cm, sz.: 1,1–1,5 cm. 12. 4 db *aranylemez*, melyre önálló rekeszeket forrasztottak két-három sorban, bennük almandin (*cabochon*). H.: 5,2–5,3 cm, sz.: 1,6–2,4 cm. 13. 3 db téglalap alakú *aranylemez* kekek rekeszekben kvarc betétekkel (*cabochon*), szegélyén filigrán utánzat. H.: 4,6 cm, sz.: 1,4–1,5 cm. 14. 4 db hasonló rekeszekkel díszített, szegély nélküli *aranylemez*. H.: 4,1–6,4 cm, sz.: 1,5 cm (több töredékes példány van belőle). Több hasonló, töredékes példány (kb. 12 db). 15. *Nagajka* nyelének arany borítása. Préseléssel, bordás szalagból készült. 16. 3 db *aranycsat*, melyet rekeszesen díszítettek. Egyiken körszelet alakú rekeszben, feketés-szürke üvegpaszta betét. H.: 3,6 cm, átm.: 1,7 cm, h.: 2,2 cm, sz.: 1,2 cm.

16. *Untersiebenbrunn* (1876) (KUBITSCHKEK 1911, 32–74; NOLL 1958, 68; NOTHNAGEL 2008, 26–30)

Fiatal nő sírja. T.: É–D. Lószerszám: 1. 2 db karikás, ezüsttel bevont vas *csikózabla*. Poncolt és bekarcolt dísz a feszítőkön. H.: 10,4 cm, sz.: 4,5 cm, h.: 11,6 cm, sz.: 4,5 cm. Ltsz.: KHM Wien U 28/1–2. 2. Átlyukasztott

szárú, ívelt, poliédergombos, bronz pálcás *zabla* 2–2 zablafeszítővel. A szájvas nem maradt meg. H.: 12,8–13,2 cm. Ltsz.: KHM Wien U 29–30. 3. *Ezüst lemezek*. Ltsz.: KHM Wien U 31–34. 3. 18 db lemez: 4 db négyzet alakú (h.: 0,8–1 cm között), 4 db korong alakú (átm.: 5,4–5,45 cm között), 2 db kisebb korong alakú (átm.: 3,3 cm, 3,5 cm), 8 db téglalap alakú (h.: 8,9–9,3 cm kö-

zött). 4. 3 db vékony ezüst *lemezcsík töredéke*. M.: 5,3 × 0,4 cm, 11,8 × 0,5 cm, 4,8 × 0,5 cm. 5. 2 db aranyozott ezüst, balta alakú *csüngő*. Függesztő füllel ellátott, poncolt és bekarcolt dísz. H (fül nélkül): 9,1 cm, sz.: 5,7 cm. Ltsz.: KHM Wien U 48. 6. 3 db kis, aranyozott *ezüstcsat*. Ovális csatkarika, négyzetes test, poncolással díszített. H.: 4,4 cm, test sz.: 1,7 cm, karika sz.: 2,4 cm.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A cikk lektorálásáért és a megíráshoz nyújtott hasznos tanácsaikért B. Tóth Ágnesnek és Kulcsár Valériának tartozom köszönettel.

IRODALOM

FORRÁS

AMMIAN: Ammianus Marcellinus: *Römische Geschichte IV. Lateinisch und Deutsch*. Kommentar von: Seyfarth, W. Darmstadt 1971.

AHMEDOV 2001: Ahmedov, I. R.: New data about the origin of some constructive parts of the horse-harness of the Great Migration Period. In: *International Connections of the Barbarians of the Carpathian Basin in the 1st–5th century A. D.* Múzeumi Füzetek 51. Eds.: Kulcsár, V. – Istvánovits, E. Aszód 2001, 363–388.

AHMEDOV 2002: Ahmedov, I. R.: Cheek-pieces and elements of harness with zoomorphic decoration in the Great Migrations period. In: *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Spisy Archelogického 19. Hrsg.: Tejral, J. Brno 2002, 11–30.

AHMEDOV 2007: Ahmedov, I. R.: Le harnachement de Tsibilium. A propos de la formation du type « pontique » de harnachement de l'époque des Grandes Migrations. In: Kazanski, M. – Mastyskova, A.: *Tsibilium II. La nécropole apside de Tsibilium. L'étude du site*. British Archaeological Reports International Series 1721. Oxford 2007, 67–73.

AJBABIN 2011: Ajbabin, A. I.: *Archäologie und Geschichte der Krim in byzantinischer*

Zeit. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 98. Mainz 2011.

ALFÖLDI 1932: Alföldi A.: *Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk*. Archaeologia Hungarica 9. Budapest 1932.

AMBROZ 1979: Амброз, А. К.: К статье А. В. Дмитриева. *Советская археология* 1979:4 (1979) 229–231.

AMBROZ 1989: Амброз, А. К.: *Хронология древностей Северного Кавказа V–VII вв.* Москва 1989.

ARBMAN 1959: Arbman, H.: Ein ungarisches Zaumzeug. In: *Gandert-Festschrift*. Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 2. Hrsg.: Müller, A. von. Berlin 1959, 9–11.

ATTILA UND DIE HUNNEN 2007: *Attila und die Hunnen (zur Ausstellung Attila und die Hunnen)*. Hrsg.: Anke, B. Speyer 2007.

BAKAY 1978: Bakay, K.: Bestattung eines vornehmen Kriegers vom 5. Jahrhundert in Lengyeltóti. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 30 (1978) 149–172.

BEMMANN 2010: Bemann, J.: Völkerwanderungszeitliche Artefakte aus dem Schwarzmeergebiet in der Sammlung Pierre Mavrogordato. In: *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina* 2. Red.: Urbaniak, A. – Prochowicz, R. – Jakubczyk, I. – Levada, M. – Schuster, J. Łódź–Warszawa 2010, 41–56.

- BERSU 1964: Bersu, G.: *Die spätrömische Befestigung „Bürgle“ bei Gundremmingen*. München 1964.
- BIERBRAUER 1995: Bierbrauer, V.: Das Frauengrab von Castelbolognese in der Romagna (Italien): zur chronologischen, ethnischen und historischen Auswertbarkeit des ostgermanischen Fundstoffs des 5. Jahrhunderts in Südosteuropa und Italien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 38:2 (1991) 541–592.
- BÓNA 1993: Bóna I.: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest 1993.
- CHARDAEV–PRICHODNJUK 2004: Chardaev, V.M. – Prichodnjuk, O. M.: Hunnenzeitlicher Schmuck aus der Schatzkammer des Höhlenklosters „Pečerskaja Lavra“ in Kiev (Ukraine). *Eurasia Antiqua* 10 (2004) 333–358.
- ДМИТРИЈЕВ 1979: Дмитриев, А. В.: Погребения всадников и боевых коней в могильнике эпохи переселения народов на р. Дюрсо близ Новороссийска. *Советская археология* 1979:4 (1979) 212–232.
- FETTICH 1953: Fettich N.: *A szeged-nagyszéksósi hun fejedelmi sírlelet*. Archaeologia Hungarica 32. Budapest 1953.
- GABUJEV 2007: Gabujev, T.: Ein hunnenzeitliches Fürstengrab aus dem Kaukasusgebiet. Kurgan 2 des Gräberfeldes Brut. In: *Attila und die Hunnen*. Hrsg.: Anke, B. Speyer 2007, 293–297.
- GEISSLINGER 1961: Geißlinger, H.: Frühvölkerwanderungszeitliches Zaumzeugzubehör von Dahmker, Kreis Herzogtum Lauenburg. *Offa* 17–18 (1959–1961) 1961, 175–181.
- GODŁOWSKI 1995: Godłowski, K.: Das „Fürstengrab“ des 5. Jahrhunderts und der „Fürstensitz“ in Jakuszowice in Südpolen. In: *La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle*. Red.: Vallett, F. – Kazanski, M. Saint-Germain-en-Laye 1995, 155–179.
- HARHOIU 1997: Harhoiu, R.: *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Archaeologia Romana 1. Bukarest 1997.
- HOREDȚ–PROȚASE 1972: Horedt, K. – Protase, D.: Das zweite Fürstengrab von Apahida (Siebenbürgen). *Germania* 50 (1972) 174–220.
- ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2014: Istvánovits, E. – Kulcsár, V.: New Find of Hun Age Saddle Plates from North-East Hungary. In: *Archäologische Beiträge – Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Eds.: Cociș, S. – Ursuțiu, A. Cluj-Napoca 2014, 269–278.
- KAZANSKI 2002: Kazanski, M.: Die Chronologie der Anfangsphase des Gräberfeldes von Djurso. In: *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Spisy Archeologického 19. Hrsg.: Tejral, J. Brno 2002, 137–157.
- KAZANSKI–MASTYKOVA 2007: Kazanski, M. – Mastykova, A.: Machtzentren und Handelswege in Westalpanien im V–VI. Jahrhundert. In: *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit*. Spisy Archeologického 26. Hrsg.: Tejral, J. Brno 2007, 173–197.
- KENK 1984: Kenk, R.: *Das Gräberfeld der hunno-sarmatischen Zeit von Kokel', Tuva, Süd-Sibirien*. Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie 25. München 1984.
- KLEEMANN 2007: Kleemann, J.: Bemerkungen zum cloisonierten Goldbeschlag vom Sárvíz. *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 123–141.
- KOCH 2003: Koch, J. K.: Pferdegeschirr. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Band 23*. Hrsg.: Beck, H. – Geuenich, D. – Steuer, H. New York–Berlin 2003, 35–50.
- KOVRIG 1982: Ковриг, И.: Погребение гуннского князя в Венгрии. In: *Древности эпохи великого переселения народов V–VIII веков*. Ред.: Амброз, А. К. – Эрдели, И. Ф. Москва 1982, 6–13.
- KUBITSCHKEK 1911: Kubitschek, W.: Grabfunde in Untersiebenbrunn (auf dem Marchfeld). *Jahrbuch für Altertumskunde* 5 (1911) 32–74.

- KULCSÁR–ISTVÁNOVITS 2013: Кульчар, В. – Иштванович, Э.: Новая находка седельных обкладок гуннского времени из Северо-Восточной Венгрии. *Stratum plus* 4 (2013) 117–123.
- MASZTIKOVA 2009: Мастыкова, А. В.: *Женский костюм центрального и западного Предкавказья в конце IV–середине VI в. н.э.* Москва 2009.
- MRÁV 2003: Mráv, Zs.: Archäologische Forschungen 2000–2001 im Gebiet der spät-römischen Festung von Göd-Bócsa-újtelep (Vorbericht). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2003, 83–114.
- NAGY 2003: Nagy M.: Hunkori férfisír Budapest-Zuglóból. In: *Vándorutak – Múzeumi Örökség.* Szerk.: Viga Gy. – Holló Sz. A. – Cs. Schwalm E. Budapest 2003, 297–325.
- NAGY 2004: Nagy M.: Két késő római kori fegyveres sír az aquincumi canabae nyugati szélén. *Budapest Régiségei* 38 (2004) 231–315.
- NAGY 2007: Nagy M.: *Állatábrázolások és az 1. germán állatstílus a Közép-Dunavidéken (Kr. u. 3–6. század).* Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 5. Budapest 2007.
- NAGY 1973: Nagy T.: *Budapest története* 1. Budapest 1973.
- NAWROTH 2004: Nawroth, M.: Sattel. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Band 26.* Hrsg.: Beck, H. – Geuenich, D. – Steuer, H. New York–Berlin 2004, 525–537.
- NOLL 1958: Noll, R.: *Vom Altertum zum Mittelalter.* Wien 1958.
- NOTHNAGEL 2008: Nothnagel, M.: *Die völkerwanderungszeitlichen Bestattungen von Untersiebenbrunn, Niederösterreich.* Diplomarbeit, Universität Wien. Wien 2008.
- PALÁGYI 1990: Palágyi S. K.: Römerzeitliches Pferdegrab in Tihany. *Alba Regia* 24 (1990) 17–45.
- PIROS 2016: Piros, Réka Á.: Das Zaumzeug aus Ungarn. *Acta Praehistorica et Archaeologica* 47 (2016) in press.
- POPA 2007: Popa, A.: Frühhunnenzeitliche Besiedlung zwischen Ostkarpaten und Dnjestr. In: *Attila und die Hunnen (zur Ausstellung Attila und die Hunnen).* Hrsg.: Anke, V. Speyer 2007, 169–173.
- PUZDROVSKIJ ET AL. 1999: Пуздровский, А. Е. – Зайцев, Ю. П. – Неневоля, И. И.: Погребение воина гуннского времени на Усть-Альминском могильнике. *Херсонесский сборник* 10 (1999) 194–207.
- PUZDROVSKIJ 2010: Пуздровский, А. Е.: Военское погребение гуннской эпохи из Усть-Альминского некрополя. In: *Древняя и средневековая таврика.* Археологический альманах 22. Ред.: Дюличев, В. П. Донецк 2010, 285–310.
- QUAST 2007: Quast, D.: Zwischen Steppe, Barbaricum und Byzanz. Bemerkungen zu prunkvollem Reitzubehör des 5. Jahrhunderts n. Chr. *Acta Praehistorica et Archaeologica* 39 (2007) 35–64.
- SAROV 1994: Sarov, O.: Ein reiches Pferdegeschirr aus Kerc. In: *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in den ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten.* Akten des 2. Internationalen Kolloquiums in Marburg. Hrsg.: Carnap-Bornheim, C. von. Marburg 1994, 417–427.
- SIMONENKO 2009: Симоненко, А. В.: *Сарматские всадники Северного Причерноморья.* Серия «Historia Militaris». Санкт-Петербург 2009.
- SZÖLÖSSY 1993: Szölössy G.: Javaslat a lószerszámok és részeik egységes névhasználataira. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 31–32 (1993) 563–596.
- TEJRAL 1995: Tejral, J.: Neue Aspekte der frühvölkerwanderungszeitlichen Chronologie im Mitteldonauraum. In: *Neue Beiträge zur Erforschung im mittleren Donauraum.* Spisy Archeologického 8. Hrsg.: Tejral, J. – Friesinger, H. – Kazanski, M. Brno 1995, 321–362.
- TEJRAL 2007: Tejral, J.: Das Hunnenreich und die Identitätsfragen der barbarischen „gentes“ im Mitteldonauraum aus der Sicht der Archäologie. In: *Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit.* Spisy Archeologického 26. Hrsg.: Tejral, J. Brno 2007, 55–119.

- TEJRAL 2010: Tejral, J.: Zur Frage der frühesten hunnischen Anwesenheit in donauländischen Provinzen am Beispiel des archäologischen Befundes. *Slovenská Archeológia* 58:1 (2010) 81–122.
- TOMKA 1986: Tomka, P.: Der hunnische Fürstentum von Pannonhalma. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 38 (1986) 423–488.
- TOMKA 1986a: Tomka P.: A sztyeppei temetkezési szokások sajátos változata: a hun halotti áldozat. *Arrabona* 22–23 (1986) 5–34.
- TOMKA 2001: Tomka P.: Az árpási 5. századi sír. *Arrabona* 39 (2001) 161–188.
- TOMKA 2008: Tomka, P.: Zwischen Hsiungnu und Hunnen aus archäologischer Sicht. In: *Hunnen zwischen Asien und Europa. Aktuelle Forschungen zur Archäologie und Kultur der Hunnen*. Hrsg.: Externbrink, H. Speyer 2008, 91–99.
- WELKOV 1936: Welkov, I.: Ein frühvölkerwanderungszeitliches Pferdegeschirr von Oescus, Bulgarien. *Germania* 20 (1936) 203–204.
- WERNER 1956: Werner, J.: *Beiträge zu Archäologie des Attila-Reiches*. München 1956.
- ZASZECKAJA 1994: Засецкая, И. П.: *Культура кочевников южнорусских степей в гуннскую эпоху (конец IV–V вв.)*. Санкт-Петербург 1994.
- ZASZECKAJA–SAROV 2008: Засецкая, И. П. – Шаров, О. В.: Декоративные наборы конского снаряжения. In: *Сокровища сарматов: каталог выставки*. Санкт-Петербург 2008, 62–64.
- ZEISS 1933: Zeiß, H.: Ein hunnischer Fund aus dem Elsaß. *Germania* 17 (1933) 127–128.

„TAG UND NACHT VERBRACHTEN SIE ZU PFERD...” – ODER DIE UNTERSUCHUNG
DER FRÜHVÖLKERWANDERUNGSZEITLICHEN PFERDEGESCHIRRE ANHAND
DER ÖSTLICHEN FUNDEN

Mit Hilfe der schriftlichen Quellen und der Funden kann festgestellt werden, was für eine wichtige Rolle die Pferde in dem Leben der Nomaden spielten. Die mit metallenen Beschlägen und Anhänger verzierten Pferdegeschirre sind Statussymbole, bzw. Merkmale der Periode. Die sechzehn analysierten spätkaiserzeitlichen und frühvölkerwanderungszeitlichen Fundkomplexe können bedeutsame Informationen bezüglich der Herkunft der einzelnen Völker und der Mode geben. Neben den bekannten hunnenzeitlichen Leitfunden (z.B. Szeged-Nagyszéksós) wurden auch die neugefundenen Gegenstände in die Forschung eingenommen. Aufgrund dieser Funde wurde eine starke Verbindung mit der eurasischen Steppe erkennbar. Die bestatteten Pferdegeschirre können technisch und formlich unterschiedlich sein, was die Frage der Herkunft und Datierung beantworten könnte.

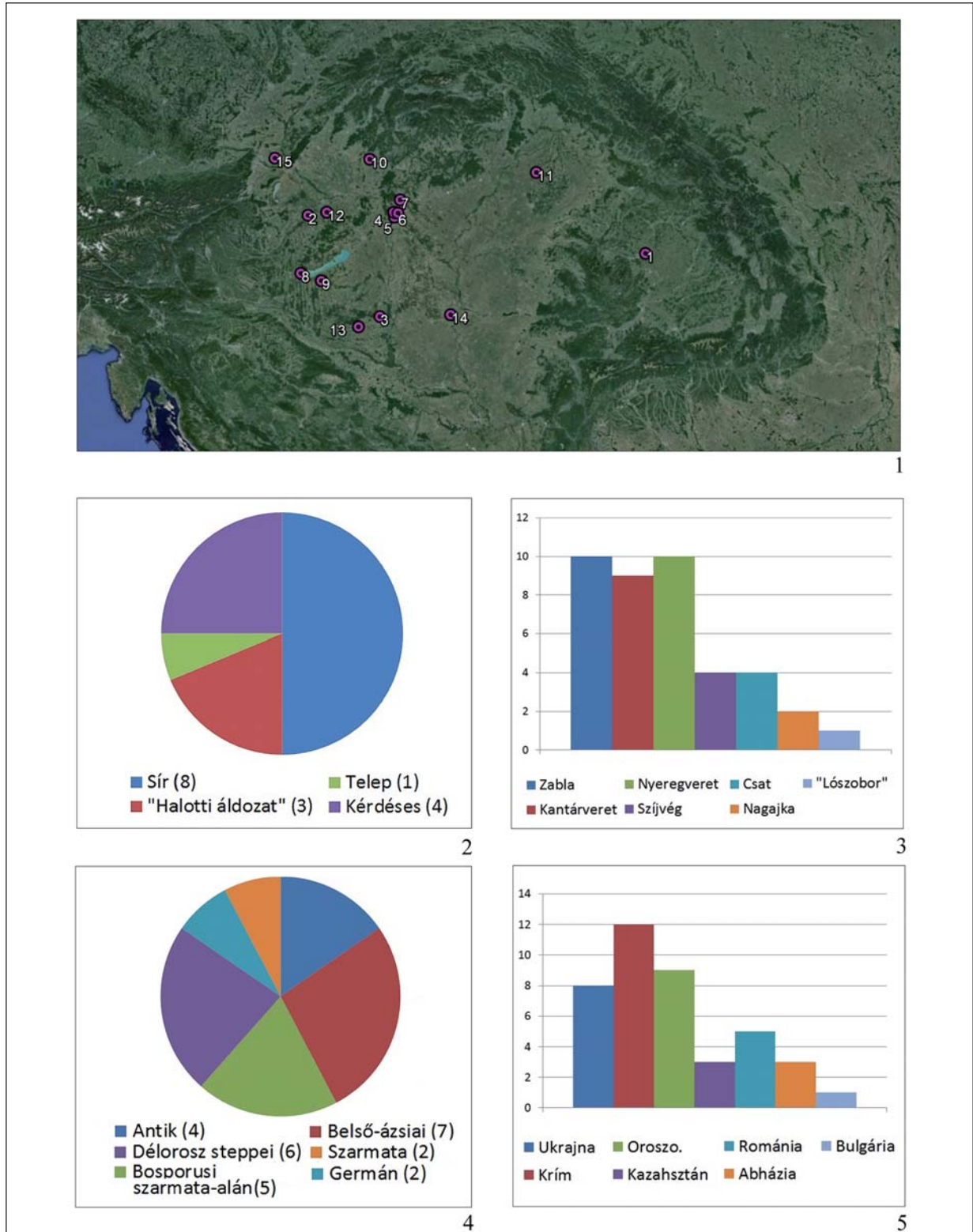
Zeit der Beobachtung fällt auf, dass einige Gegenstände enge Verbindung mit Zentralasien und den aus iranischem Bereich stammenden Völkern (z.B. Alanen) zeigen. Mittlerweile sind auch Spuren der Antiquität und des germanischen Sösdala-Stil erkennbar. Die Elemente dieser Stile können oft auf einem Gegenstand vorkommen. Dieses Phänomen deutet auf Verschmelzung der Kulturen hin.

Die chronologischen Gruppen Jaroslav Tejrals kann man gut für die Datierung der Funde benutzen, aber es muss kritisch behandelt werden, indem er nicht nur das Bereich des Karpatenbeckens erforschte. Die Gegenstände wurden aufgrund dieser Chronologie in zwei Grundgruppen (laut der Datierung: frühhunnenzeitlich und späthunnenzeitlich) eingeordnet. J. Tejral hat die Pferdegeschirre nicht besonders interpretiert, weil er immer den ganzen Fundkomplex datiert hat.

In der Forschung war die Analyse der Pferdegeschirre primär, so ist es möglich, dass wegen der gegebenen Hinsicht manche Geschirrteile in eine andere Phase (oder in einen anderen Horizont, z.B. gepresster Goldblechhorizont) datiert werden. Die Funde wurden gemäß der Herstellungstechnik, der Verzierungsart, bzw. der Herkunft des Fundtyps angeordnet.

Es kann festgestellt werden, dass die Pferdegeschirre in der untersuchten Epoche in mehrere Phasen eingeteilt werden können, aber sie können zeitlich nicht genau getrennt werden. Eine ethnische Interpretation ist wegen der Vermischung der Kulturen nicht möglich, aber die in den meisten Fällen aus Osten stammenden Analogien (aus der Krim, bzw. der südrussischen Steppe) können bei der Datierung viel helfen.

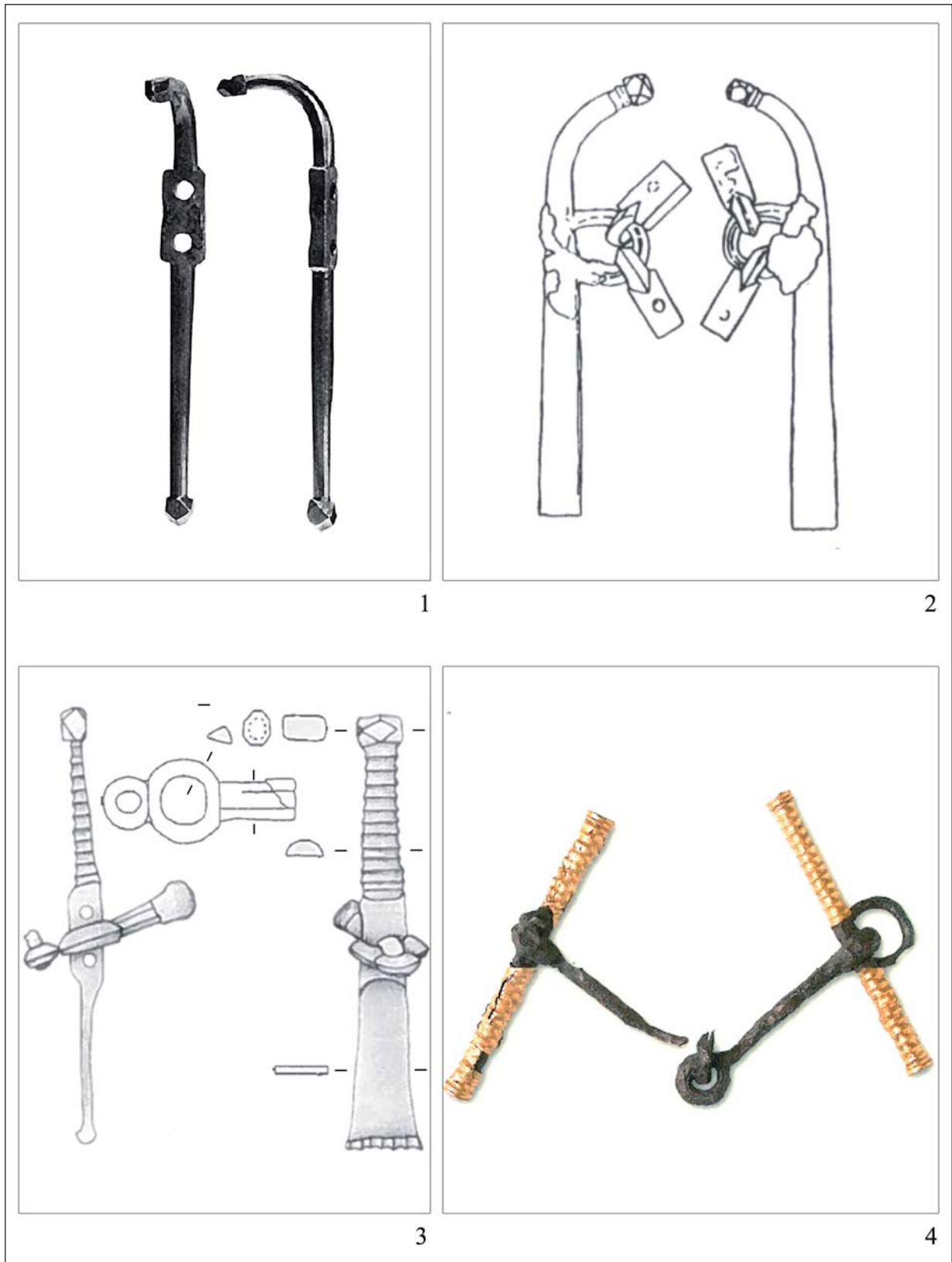

1. kép. 1: Lószerszámok a Kárpát-medencéből; 2: Az előkerülés körülményei; 3: A leletek gyakorisága; 4: Különböző hatások előfordulása a Kárpát-medencei lelőhelyeken; 5: A Kárpát-medencei tárgyak keleti párhuzamainak területi eloszlása

Fig. 1. Pferdegeschirre aus dem Karpatenbecken; 2: Umstand des Vorkommens; 3: Häufigkeit der Funden; 4: Das Vorkommen der verschiedenen Einflüsse in dem Karpatenbecken; 5: Die regionale Verbreitung der östlichen Analogien der Gegenstände aus dem Karpatenbecken

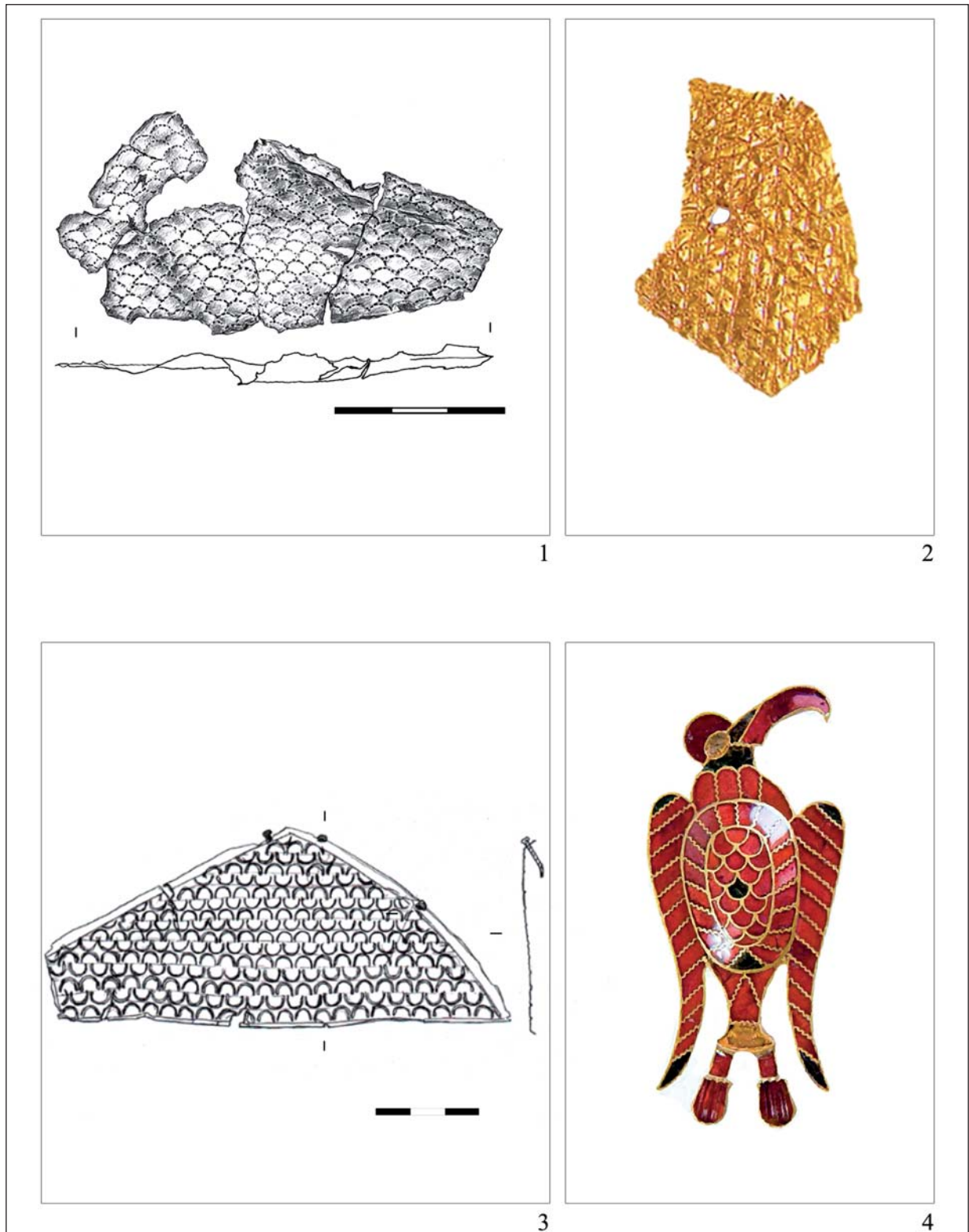

2. kép. Zabtlák. 1: Lengyeltóti (QUAST 2007 nyomán); 2: Untersiebenbrunn (NOTHNAGEL 2008 nyomán);

3: Kercs (BEMMANN 2010 nyomán); 4: Pécsüszög (ATTILA UND DIE HUNNEN 2007 nyomán)

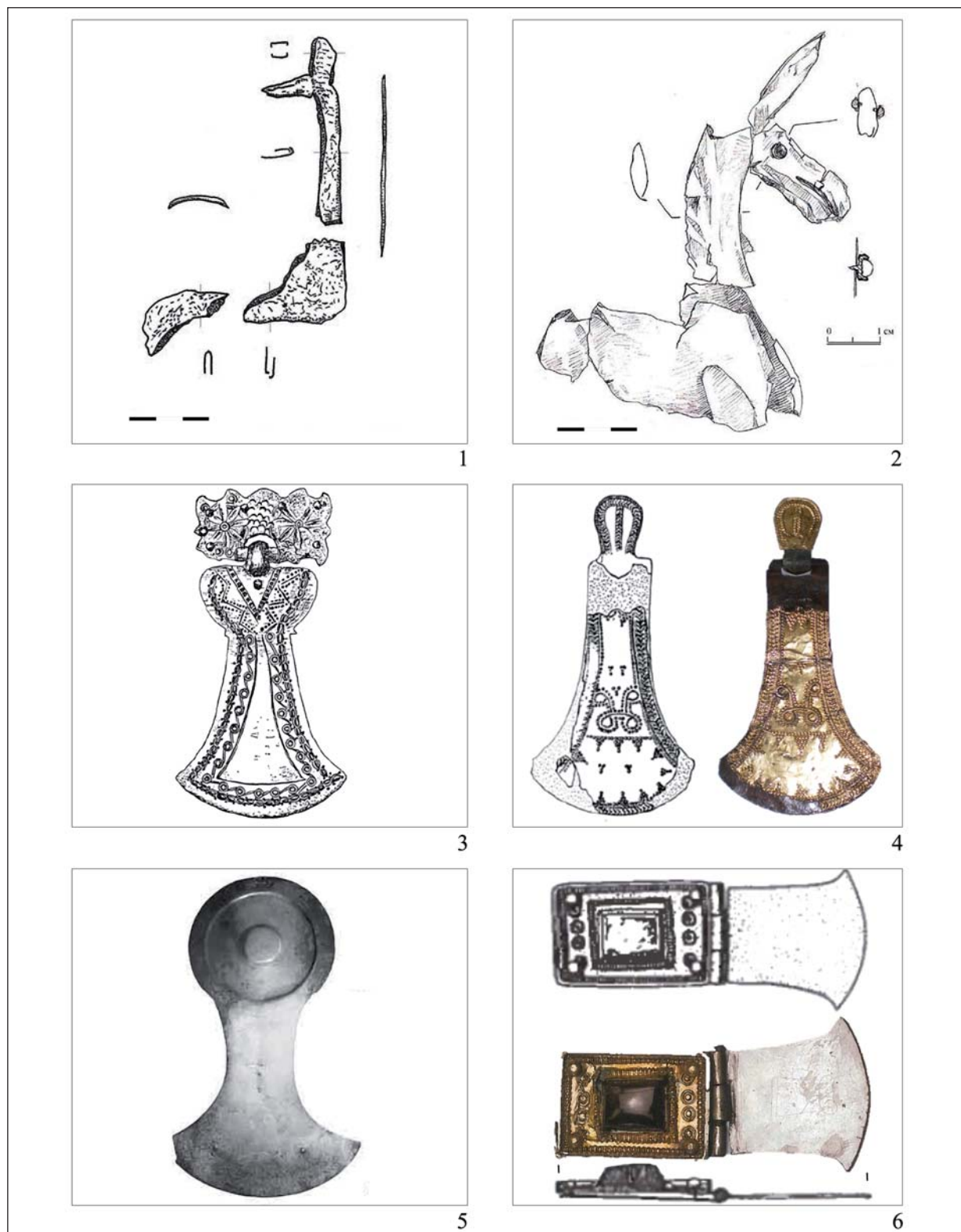
Abb. 2. Trensen. 1: Lengyeltóti (laut QUAST 2007); 2: Untersiebenbrunn (laut NOTHNAGEL 2008);

3: Kercs (laut BEMMANN 2010); 4: Pécsüszög (laut ATTILA UND DIE HUNNEN 2007)

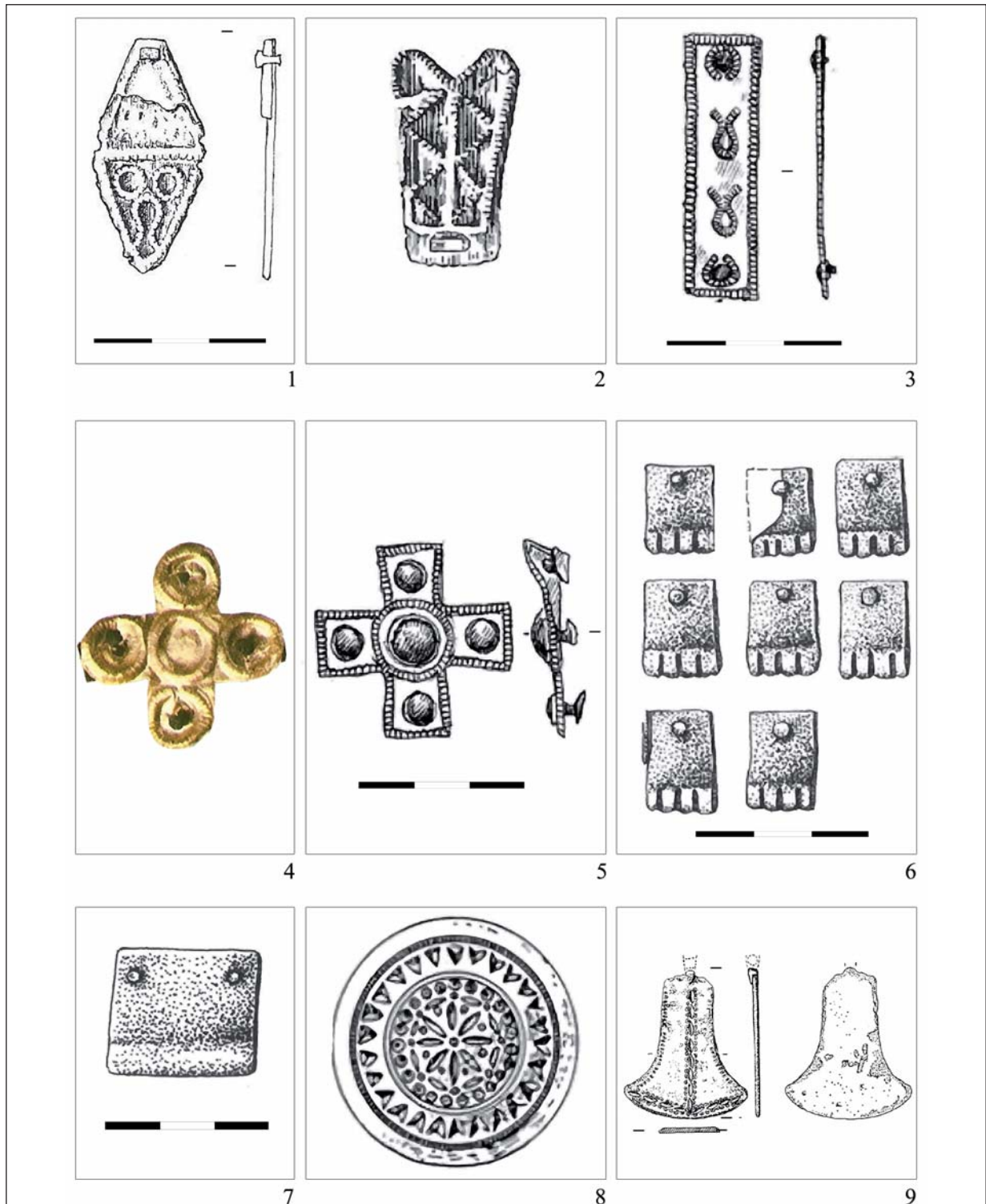
3. kép. Nyeregveretek. 1: Nyíregyháza-Oros (KULCSÁR–ISTVÁNOVITS 2013 nyomán);
 2: Pécsüszög (ATTILA UND DIE HUNNEN 2007 nyomán); 3: Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSZKIJ 2010 nyomán);
 4: Apahida (http://alfahir.hu/szenzacios_lelet_kolozsvar_mellol-20120706)

Abb. 3. Sattelbeschläge. 1: Nyíregyháza-Oros (laut KULCSÁR–ISTVÁNOVITS 2013);
 2: Pécsüszög (laut ATTILA UND DIE HUNNEN 2007); 3: Ust'-Al'ma 957. sír (laut PUZDROVSZKIJ 2010);
 4: Apahida (http://alfahir.hu/szenzacios_lelet_kolozsvar_mellol-20120706)

4. kép. 1–2. Lószobor. 1: Árpás (TOMKA 2001 nyomán); 2: Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSZKIJ 2010 nyomán).
3–6. Balta alakú csüngő. 3: Untersiebenbrunn (NOTHNAGEL 2008 nyomán); 4: Magyarország;
5: Nikopol (SIMONENKO 2009 nyomán); 6: Kercs (ZASZECKAJA–SAROV 2008 nyomán)

Abb. 4. 1–2. Pferdfigürchen. 1: Árpás (laut TOMKA 2001); 2: Ust'-Al'ma 957. sír (laut PUZDROVSZKIJ 2010).
3–6. Beilförmige Anhänger. 3: Untersiebenbrunn (laut NOTHNAGEL 2008); 4: Magyarország;
5: Nikopol (laut SIMONENKO 2009); 6: Kerc (laut ZASZECKAJA–SAROV2008)

5. kép. 1–5, 8–9. Kantárveretek. 1: Budapest-Zugló (NAGY 2003 nyomán); 2: Léva (TEJRAL 2007 nyomán); 3, 5: Ust'-Al'ma 957. sír (PUZDROVSZKIJ 2010 nyomán); 4: Pannonhalma (BÓNA 1993 nyomán); 8: Gundremmingen (BERSU 1964 nyomán); 9: Dahmker (NOTHNAGEL 2008 nyomán). 6–7. Nyeregveretek. 6: Budapest-Újlak (NAGY 2004 nyomán); 7: Madaras-Halmok 653. sír (NAGY 2004 nyomán)

Abb. 5. 1–5, 8–9. Zaumzeugbeschläge. 1: Budapest-Zugló (laut NAGY 2003); 2: Léva (laut TEJRAL 2007); 3, 5: Ust'-Al'ma 957. sír (laut PUZDROVSZKIJ 2010); 4: Pannonhalma (laut BÓNA 1993); 8: Gundremmingen (laut BERSU 1964); 9: Dahmker (laut NOTHNAGEL 2008). 6–7. Sattelbeschläge. 6: Budapest-Újlak (laut NAGY 2004); 7: Madaras-Halmok 653. sír (laut NAGY 2004)